

Ο βρετανός ιστορικός E.P. Thompson προσπάθησε το 1968 να ανασύρει από τη λήθη και από τη σκουριά εκείνους κι εκείνες που συγκρότησαν το αγγλικό προλεταριάτο μεταξύ 1780 και 1832. Εκείνους κι εκείνες που η επίσημη ιστοριογραφία τους είχε παραγνωρίσει, τους απαξίωνε ή πολύ απλά δεν τους αναγνώριζε. Στην προσπάθειά του, λοιπόν, να ερευνήσει τα πώς και τα γιατί της δημιουργίας της εργατικής τάξης λέει τα εξής:

“Τα τυφλά δρομάκια, οι ηττημένοι αγώνες και οι ηττημένοι οι ίδιοι, ξεχνιούνται. Εγώ απ’ τη μεριά μου, επιζητώ να διασώσω τον φτωχό καλτσοποιό, τον λουδίτη θεριστή, τον “απαρχαιωμένο” χειρόνακτα υφαντή, τον “ουτοπιστή” τεχνίτη, ακόμη και τον πλανημένο ακόλουθο της Joanna Southcott από την τεράστια συγκατάβαση των μεταγενέστερων. Ίσως οι τέχνες και οι παραδόσεις τους να πέθαιναν. Ίσως να ‘ταν οπισθοδρομική η εκθρόνησή τους στο νέο βιομηχανικό κόσμο. Ίσως να ‘ταν φαντασιώσεις τα κοινοτιστικά ιδανικά τους. Κι ίσως να ‘ταν απερίσκεπτες οι εξεγερτικές συνωμοσίες τους. Αλλά όλοι τους έζησαν σ’ εκείνους τους καιρούς της έντονης κοινωνικής αναταραχής κι εμείς όχι. Οι προσδοκίες τους ήταν έγκυρες με τους όρους της δικής τους εμπειρίας και, όποτε γίνονται θύματα της ιστορίας, παραμένουν κατὰ δικασμένοι στις δικές τους ιδιωτικές ζωές, απόντες”.

Μια τέτοια περιγραφή, νομίζουμε, θα ταίριαζε (τηρουμένων πάντα των αναλογιών) και στην περίπτωση του ελληνικού προλεταριάτου του Μεσοπολέμου: θα ταίριαζε στους προλετάριους που ενώ έδωσαν τεράστια ώθηση στον ταξικό ανταγωνισμό και κάθε τόσο κατόρθωναν να επιστρέφουν στα αφεντικά και τους λακέδες τους λίγη από τη συσσωρευμένη βία που δέχονταν σε καθημερινή βάση, έμειναν “θύματα της ιστορίας” και ακόμα και σήμερα “παραμένουν απόντες”.

Απόντες από τις αφηγήσεις της αριστερής ιστοριογραφίας που τους κρατάει σκόπιμα κλειδωμένους στο χρονοντούλαπο για να μην ξεπηδήσουν οι “εφιάλτες” του παρελθόντος. Για να μην αναγκαστεί η ίδια να έρθει αντιμέτωπη με μια πραγ-

Σπουδές στο γαλανόμαυρο

φασίστες και παρακρατικοί στην κοιτίδα της δημοκρατίας

Από την προδοσία στην ήττα

Η εργατική τάξη του Μεσοπολέμου δίνει τις τελευταίες της μάχες

ματικότητα που όλα αυτά τα χρόνια έχει καταφέρει να αντιστρέψει με αξιομημονέυτη (είναι αλήθεια) μαεστρία. Για να μη χρειαστεί να δώσει λόγο για την προδοσία στην οποία προχώρησε το ΚΚΕ όταν το 1934 αποφάσισε να μην έχει πλέον σχέση με την εργατική τάξη, ακολουθώντας τη σταλινική “γραμμή” της Σοβιετικής Ένωσης που έβλεπε τον πόλεμο να κοντοζυγώνει για να μη χρειαστεί να θίξει την ουσία του πράγματος: ότι δηλαδή στην ελληνική επικράτεια βρισκόταν σε εξέλιξη ήδη από το 1922 ένας χαμηλής έντασης εμφύλιος πόλεμος, η έκβαση του οποίου ούτε εξαρχής δεδομένη ήταν ούτε “παιχνιδάκι” για το ελληνικό κράτος και την αστική τάξη αποδεικτική. Από την άλλη μεριά, για τους δεξιούς ιστορικούς, η ανάγκη αποσιώπησης είναι επίσης επιτακτική. Οι τελευταίοι, δεν θέλουν να γίνετα καμία αναφορά στο μεσοπολεμικό προλεταριάτο και τους αγώνες του γιατί δουλειά τους είναι “να συμμαζεύουν τα ασυμμάζευτα”: να προπερνάνε, δηλαδή, το γεγονός ότι η ελληνική αστική τάξη της δεκαετίας του '30 αποφάσισε να επιβάλλει τη μεταξική δικτατορία (άρα και να επιφέρει συντριπτικό πλήγμα στην εργατική τάξη) προκειμένου να μπορέσει να μπει “δυνατά” στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Γι' αυτό και καταφεύγουν σε μεσοβέζικες διατυπώσεις του είδους: “Το 1936, καθώς δυνάμωνε η εργατική διαμαρτυρία, τα μεγάλα πολιτικά κόμματα αρχικά περιθωριοποιήθηκαν και κατόπιν ωθήθηκαν στην υποστήριξη της αντικομμουνιστικής καταστολής”². Με αυτούς ακριβώς τους “απόντες” και τους παραγνωρισμένους θα ασχοληθούμε παρακάτω.

Μια προδοσία με τα όλα της

Ένας ορισμός δεν είναι αρκετός από μόνος του προκειμένου να κατανοήσεις κανείς το εύρος, τη σημασία και τις συνέπειες των ιστορικών διαδικασιών. Και πώς θα μπορούσε άλλωστε; Μας φαίνεται, όμως, ότι ένας ορισμός μπορεί να είναι κάτι περισσότερο από ενδεικτικός της κατεύθυνσης που ακολουθεί ο εκφραστής του. Γιατί, όπως κι αν το κάνουμε, αντικατοπτρίζει μια συγκεκριμένη στάση έναν συγκεκριμένο τρόπο ερμηνείας της πραγματικότητας. Όταν, λοιπόν, τον Απρίλη του 1934 το ΚΚΕ υποστήριζε ότι

“ο φασισμός αποτελεί την πολιτική των πιο αντιδραστικών κύκλων των κυρίαρχων τάξεων, που με τη δολοφονική τρομοκρατία προσπαθούν να συντρίψουν το απελευθερωτικό κίνημα των μαζών και πρώτα απ’ όλα την επαναστατική τους πρωτοπορεία, το ΚΚΕ”³

ταυτόχρονα υπερτόνιζε την οριστική απαλλαγή του από τα “βαρίδια του παρελθόντος” και το άνοιγμά του στις “δημοκρατικές δυνάμεις”. Από τη στιγμή, δηλαδή, που είχε εγκαταλειφθεί ο ταξικός χαρακτήρας και είχε πραγματοποιηθεί μια στροφή 180 μοιρών στις πολιτικές επιλογές⁴, είναι λογικό οι σύμμαχοι να αναζητηθούν εκεί που μέχρι πρότινος εντοπιζόνταν οι εχθροί: ή για να το πούμε διαφορετικά “όλα πλέον δικαιολογούνται”. Δικαιολογείται και η συνεργασία με τα α-

Χιούμορ σε καιρό πολέμου

Δεν ήταν μόνο η αγωνιστική ετοιμότητα που χαρακτήριζε το κομμάτι αυτό της εργατικής τάξης που τα χρόνια του Μεσοπολέμου ήρθε στο επίκεντρο. Ήταν και το χιούμορ και η παιγνιώδης διάθεση που προσέθεταν ακόμα μεγαλύτερο πλούτο εμπειριών στην καθημερινή ζωή. Και ήταν μέσα από αυτή τη χιουμοριστική διάθεση που οι νεολαίοι έδειχναν ότι δεν τους κινητοποιούσαν έννοιες αφαιρετικές ή το όραμα ενός μακρινού και εξιδανικευμένου μέλλοντος, αλλά πολύ υλικές ανάγκες: όπως το να μπορούν να αποφασίζουν οι ίδιοι για τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Η προκήρυξη-αφίσα που ακολουθεί κολλήθηκε στους τοίχους της συνοικίας Γούβα στον Πειραιά, καθώς και στον ηλεκτρικό σταθμό τον Μάρτη του 1936, προκαλώντας μεγάλη έκπληξη και αιφνιδιάζοντας ευχάριστα (όλο και κάποιους από) τους περίοικους ή τους επιβάτες. Στη συνέχεια, δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Ελευθέρα Γνώμη*, στις 14 του ίδιου μήνα:

“Σύνδεσμος Ερωτευμένων Γούβας
Προκήρυξις προς άπαντα τα μέλη του Συλλόγου
Συνάδελφοι,

Το Διοικητικό Συμβούλιο, συνελθόν χθες εις μυστικήν συνεδρίασιν, απεφάσισε την λήψιν αυστηρών μέτρων προς ανακούφισιν της τάξεώς μας και μάς καλεί να κατέλθωμεν εις έντονον απεργιακόν αγώνα μέχρις αποδοχής εκ μέρους της Κυβερνήσεως των κάτωθι αιτημάτων μας:

- 1) Άρσις του Νόμου 25, 299, 168 περί καταδιώξεως των ερωτευμένων κατά τας νυκτερινάς ώρας
- 2) Ελάττωσις των τιμών των εισιτηρίων εις τα δημόσια θεάματα διά τους ερωτευμένους
- 3) Λήψη μέτρων κατά των πατεράδων, όπως παύσουν αι καταδιώξεις και τα αγριοκυττάγματα των ερωτευμένων, όπως επιτρέπουν τας συχνάς εξόδους ή να τις στέλνουν στο μακαλή μόνες και να υποχρεώσουν αυτάς να παραθέτουν γεύμα δις της εβδομάδος εις τους ανέργους ερωτευμένους
- 4) Να συμπεριληφθῆ το Σωματεῖον μας εις τας κοινωνικάσ ασφαλίσεις.

Ζήτω η απεργία των ερωτευμένων!

ΥΓ. Προσοχή εις τους απεργοσπάστας που παραμονεύουν εις τας ταβέρνας!!”

στικά κόμματα (με τους “λιγότερο αντιδραστικούς τους κύκλους” τουλάχιστον...), δικαιολογείται και η εργαλειοποίηση των ταξικών συγκρούσεων και αρνήσεων της εποχής ούτως ώστε να διεκδικηθεί μια θεσούλα στην πολιτική σκηνή. Δικαιολογείται, σε τελική ανάλυση, η προδοσία όλων εκείνων των προλετάρων που την περίοδο του Μεσοπολέμου επέδειξαν ξεχωριστή μαχητικότητα, αποδεικνύοντας ουκ ολίγες φορές πως ήταν έτοιμοι και αποφασισμένοι για όλα. Μια προδοσία που συντελέστηκε βήμα βήμα από τον Γενάρη του 1934 (μετά την 6η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ που καθόρισε ότι ο χαρακτήρας της επανάστασης στη χώρα θα είναι αστικοδημοκρατικός), για να συνεχιστεί τον Οκτώβρη του ίδιου χρόνου οπότε και το ΚΚΕ, το Αγροτικό, το Σοσιαλιστικό, το Εργατικό, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, η Ενωτική ΓΣΕΕ (που πρόσκειντο στο ΚΚΕ), η ΓΣΕΕ και Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα υπέγραψαν το “Σύμφωνο κοινής δράσης ενάντια στη στρατιωτικοφασιστική δικτατορία”, καλώντας “όλους τους δημοκράτες να ενώσουν τις δυνάμεις τους και να υπερασπίσουν αποφασιστικά τη δημοκρατία”⁵ και να οριστικοποιηθεί τον Φλεβάρη του 1936 με την υπογραφή του περίφημου “Συμφώνου Σοφούλη-Σκλάβαινα”⁶.

Κατά συνέπεια, το εργατικό κίνημα του Μεσοπολέμου μπορεί να τακίστηκε από την επιβολή της μεταξικής δικτατορίας και την εμπλοκή του ελληνικού κράτους στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε όμως ήδη δεχτεί αρκετές τρικλοποδιές από τους υποτιθέμενους “αδιαμφισβήτητους υπερασπιστές του”. Από όλους εκείνους που δεν έβλεπαν τον φασισμό ως μια στρατηγική για τη διαχείριση της εργασίας σε καιρό οικονομικής κρίσης, αλλά ως μια “αντιδημοκρατική παρέκκλιση” που δήθεν έπληττε τους πάντες. Από όλους εκείνους, δηλαδή, που είχαν για τα καλά αποχαιρέτήσει την ταξική ανάλυση της πολιτικής κατάστασης και γι’ αυτό καθόλου δεν δυσκολεύτηκαν να ταχθούν με το μέρος της αστικής δημοκρατίας που “βρισκόταν σε κίνδυνο”. Η απόφαση της συμμαχίας με τις αστικές δυνάμεις δεν αποτελούσε, βέβαια, “ελληνική ιδιαιτερότητα”, αλλά “κοινή γραμμή” όλων των κομμουνιστικών κομμάτων που έβλεπαν ότι ο πόλεμος είναι κοντά και με τον τρόπο τους διεκδικούσαν να έχουν λόγο και ρόλο τόσο στην προπολεμική όσο και στη μεταπολεμική συνθήκη. Και ήταν ακριβώς αυτή η συμμαχία που απονεύρωσε τους αγώνες χιλιάδων προλετάρων, οι οποίοι στα χρόνια του Μεσοπολέμου βίωσαν μια πρωτόγνωρη ταξική εμπειρία που ξεκινούσε από την καθημερινή εκμετάλλευση, υποτίμηση και ωμή βία για να φτάσει στη συλλογική και συχνά ιδιαίτερα μαχητική υπεράσπιση των ταξικών τους συμφερόντων. Των προλετάρων που είτε δεν χωράνε στις καθώς πρέπει αφηγήσεις είτε χρησιμοποιούνται ως στολίδια στις μυθολογίες περί “ένδοξο λαού που αντιστάθηκε στη λαίλαπα του φασισμού”. Ποιος όμως είναι ο “ένδοξος λαός”; Ποιος αντιστάθηκε όντως στη διαδικασία φασιστικοποίησης που βρισκόταν σε εξέλιξη για περισσότερο από μια δεκαετία; Ποιος εμφανίστηκε στο προσκήνιο, επιχειρώντας να κάνει αισθητή την παρουσία του; Μήπως οι χιλιάδες εκείνοι προλετάριοι που από τις αρχές της δεκαετίας του '20 κατέβαιναν σε απεργίες, αντιμετώπιζαν την καταστολή των δυνάμεων ασφαλείας και έβλεπαν συντρόφους τους να δολοφονούνται ή να ξυλοκοποούνται αγριώς; Μήπως οι εργάτες και οι άνεργοι που ένιωθαν στο πετσί τους τι θα πει οικονομική και φυσική βία και οι οποίοι αποδείχτηκαν ιδιαίτερα δραστήριοι τη διετία πριν από τη μεταξική δικτατορία;

Πίσω από τις “μεγάλες στιγμές” του εργατικού κινήματος

Η απεργία του Μάη του 1936 στη Θεσσαλονίκη είναι, χωρίς αμφιβολία, η πιο γνωστή “στιγμή” των εργατικών αγώνων της περιόδου στην οποία και έχουν αφιερωθεί αρκετές σελίδες που ταλαντεύονται μεταξύ μυθολογίας και νεκροφιλίας. Προφανώς και δεν έχουμε καμιά διάθεση να υποτιμήσουμε την τελευταία εκείνη σύγκρουση των εργατών με το κράτος και τα αφεντικά τρεις μήνες πριν τη δικτατορία. Μας φαίνεται, ωστόσο, πως έχει σημασία να δει κανείς λίγο πιο πέρα από την αριστερή αιογραφία που έχει ανάγκη από ηρωικές και υπεράνθρωπες μάχες προκειμένου να τροφοδοτεί το μύθο της: το μύθο του πρωτοπόρου και του αλάνθαστου. Γιατί η Θεσσαλονίκη του 1936 δεν ήταν “το γεγονός”: είχε πίσω της μια σειρά απεργιών και ταξικών αγώνων που είχαν ξεσπάσει σε διάφορες περιοχές της χώρας (το 1934 έγιναν 482 απεργίες με 182 χιλιάδες απεργούς) και δεν μπορούσαν παρά να προκαλούν πονοκέφαλο στους “από πάνω”.

Χαρακτηριστική είναι η κινητοποίηση των μυλεργατών, λιμενεργατών και φορτοεκφορτωτών της Καλαμάτας τον Μάη του 1934. Αξίζει, νομίζουμε, να αναφερθούμε στην εν λόγω απεργία που δεν ήταν ελεγχόμενη από το ΚΚΕ, το οποίο και είχε μικρή εκλογική δύναμη στην περιφέρεια της Μεσσηνίας⁸. Εκεί, λοιπόν, στις 8 Μάη του 1934, οι εργάτες προσπάθησαν να εμποδίσουν την εγκατάσταση απορροφητικού μηχανήματος για την εκφόρτωση του σαρριού στο λιμάνι, με στόχο τη διατήρηση των θέσεων εργασίας τους και δέχτηκαν τη συντονισμένη καταστολή από τη χωροφυλακή, το στρατό και το ναυτικό:

Ο δρόμος στη μεγάλη οθόν

Οι πολιτικές διαδρομές και η ταξική δέσμευση ενός κοινωνικού κομματιού της εποχής βρήκαν μερική αντανάκλαση και στη λαϊκή κουλτούρα. Τα ρεμπέτικα τραγούδια στη δεκαετία του '30 καταπιάνονταν σε μεγάλο βαθμό με ζητήματα “κοινωνικοπολιτικής φύσης”, ενώ και ο κινηματογράφος που έκανε τότε τα πρώτα του βήματα λειτουργούσε σε ορισμένες περιπτώσεις ως εργαλείο για την προώθηση προβληματισμών πολιτικού χαρακτήρα. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του νεαρού σκηνοθέτη Στέλιου Τατασόπουλου που το 1932 γύρισε τη βωβή ταινία “Κοινωνική Σαπίλα”: στον πρωταγωνιστικό ρόλο, ένας φοιτητής που για οικονομικούς λόγους αναγκάζεται να αφήσει το πανεπιστήμιο⁹ άνεργος και χωρίς λεφτά αρχίζει σιγά σιγά να “πιάνει πάτο”, μέχρι που κάποιοι εργάτες τον βοηθούν να βρει δουλειά σε ένα εργοστάσιο. Στη συνέχεια αναδεικνύεται σε ηγετικό στέλεχος του συνδικαλιστικού κινήματος¹⁵.

Οι “σκληροί” της ταινίας “Κοινωνική Σαπίλα”.

Παιδιά, πρέπει να 'χουμε εμπιστοσύνη στα λόγια ενός ανώτατου αξιωματικού!

Η Καπνεργατική Ομοσπονδία είχε καλέσει τους καπνεργάτες να κατέβουν σε απεργία ήδη από τις 29 Απρίλη του 1936, προκειμένου να διεκδικήσουν αυξήσεις στους μισθούς τους, συνδικαλιστικές ελευθερίες και συντάξεις για τους φυματικούς και τους υπερήλικες, αλλά και για να απαιτήσουν την κατάργηση των αντεργατικών νόμων, του Ιδιώνυμου και των εκτοπίσεων. Την επόμενη ημέρα η απεργία επεκτάθηκε σε πολλές περιοχές της χώρας, ενώ στις 9 του Μάη η χωροφυλακή επιτέθηκε με αγριότητα αφήνοντας πίσω της νεκρούς και τραυματίες¹⁶. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Ταμτάκος θυμάται τι συνέβη την ημέρα της κηδείας των νεκρών, στις 10 του Μάη:

“Την επόμενη μέρα, στην κηδεία των θυμάτων, οι χωροφύλακες ήταν τρομοκρατημένοι, κλεισμένοι στα σπίτια τους και μέσα στα τμήματα. Ο στρατηγός του Γ' Σώματος Στρατού, ο Ζέππος, είδε ότι όταν έφερε τους στρατιώτες της Θεσσαλονίκης για να μας διαλύσουν, οι στρατιώτες συναδελφώθηκαν και αγκαλιάζονταν με τον κόσμο. Το μίσος ήταν κατά των χωροφυλάκων. Κατάλαβε ότι τίποτα δεν θα κατάφερνε με δαύτους. Η κατάσταση είχε περάσει πλέον στα χέρια των εργατών. Μόνο που δυστυχώς δεν βαδίζαμε στη σωστή κατεύθυνση.

Η κεντρική απεργιακή επιτροπή αποτελούνταν από τον κόσμο των σωματείων και των κλαδικών επιτροπών, στις οποίες συμμετείχα και ο ίδιος. Τα διοικητικά συμβούλια μετατράπηκαν σε κλαδικές επιτροπές. Οι γραμματείς αποτελούσαν την κεντρική απεργιακή επιτροπή. Σ' αυτήν συμμετείχε κι ένας δικός μας άνθρωπος, ο Παναγιώτης Βασιλειάδης, γραμματέας των υφαντουργών. Όταν επενέβησαν οι βουλευτές Ζάνας και Μαυροκορδάτος (γιατί τότε ίσχυε το σύμφωνο Σοφούλη Σκλάβαινα) και ζήτησαν από την κεντρική απεργιακή επιτροπή να λυθεί τουλάχιστον η απεργία στα νοσηλευτικά ιδρύματα, διότι οι άρρωστοι υποφέρουν, ο αντιπρόσωπος ο δικός μας, ο Βασιλειάδης, είπε: “Τι ζητάν οι φιλελεύθεροι βουλευτές μέσα στο επιτελείο της εργατικής τάξης; Αυτοί δεν έχουν καμιά θέση εδώ πέρα!”. Οι σταλινικοί βέβαια τους αποδέχτηκαν, εμείς όμως που ήμασταν στις κλαδικές επιτροπές, εγώ, ο Κωστόπουλος, ο Γκοντίνος, προπαγανδίζαμε ότι καμιά σχέση δεν θέλουμε με τους ανθρώπους του Ιδιώνυμου.

Ο υπουργός του Βενιζέλου, Ζαβιτσάνος, είχε ψηφίσει τότε το Ιδιώνυμο, το

συνέχεια στη σελ. 18

“Η σύγκρουση στην προκουμιά κράτησε περίπου 20 λεπτά και ήταν τρομερή. Βαράνε τους απεργούς με ό,τι μπορούν και αυτοί προσπαθούν να αμυνθούν. Σκοτώνονται δύο και πολλοί τραυματίζονται. Οι εργάτες σηκώνουν τα πτώματα των συναδέλφων τους, μαζεύουν τους τραυματίες και αποσύρονται στην πόλη. Γυρίζουν τους δρόμους με τους νεκρούς στα χέρια τους. Η απεργία γενικεύεται σε όλη την πόλη (...). Στην πλατεία Τριανόν ο διευθυντής χωροφυλακής Παπαευσταθίου δίνει διαταγή στους χωροφύλακες να πυροβολήσουν. Άλλοι δύο σκοτώνονται και πολλοί τραυματίζονται. Γυρίζουν προς την οδό Αριστομένους με τους νεκρούς ψηλά. Λιθοβολούν την Τράπεζα Αθηνών. Επιτίθενται στο σπίτι του Πάστρα, ιδιοκτήτη των κυλινδρόμυλων και τα σπάνε όλα. Ορμάνε στο απόσπασμα του ανθυπολοχαγού Παναγιωτάκου και τραυματίζουν μερικούς”.

Την επόμενη ημέρα η απεργία στην πόλη ήταν γενική. Οι δύο Συνομοσπονδίες (η ΓΣΕΕ και η Ενωτική ΓΣΕΕ) “εξέτασαν το ενδεχόμενο” κήρυξης πανελλαδικής απεργίας, αλλά δεν τους βγήκε. Στη Θεσσαλονίκη, ωστόσο, οι εργάτες κατέβηκαν σε απεργία, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τους δολοφονημένους της Καλαμάτας.

Η αποφασιστικότητα με την οποία η “φτωχολογιά” (όπως αποκαλούσε το ΚΚΕ τα κατώτατα κοινωνικά στρώματα) σήκωνε κάθε τόσο το αναστημά της και αναμετρούταν με τους ταξικούς της εχθρούς προκαλούσε και εξακολουθεί να προκαλεί “βραχυκύκλωμα”. Γιατί εκείνοι που αγωνίζονταν μέχρι τελικής πτώσης το έκαναν αυτό επειδή ήθελαν να ζήσουν· επειδή ήθελαν να ξεφύγουν από την εξαθλίωση και το θάνατο που τους πέταγαν στα μούτρα· επειδή δεν ήταν ούτε ήρωες ούτε μάρτυρες, αλλά ο παράγοντας εκείνος που μπορούσε να ανατρέψει τις ισορροπίες δυνάμεων. Και τι άλλο πέρα από “επικίνδυνος” είναι κάποιος που ενώ δουλεύει 15 ώρες την ημέρα ή είναι άνεργος και δεν ξέρει αν θα καταφέρει να επιβιώσει, κατεβαίνει στο δρόμο, πλακώνεται με τους μπάτσους και τους φασίστες, αποκτά εν ολίγοις μια (έστω και μοριακή) ταξική συγκρότηση; Τι είδους κοινωνικές φιγούρες είναι εκείνες που στρέφονται με παλούκια, ξύλα και πέτρες ενάντια στους φασίστες της οργάνωσης Τρίαινα κατά την επίθεση των τελευταίων στα γραφεία του *Ριζοσπάστη* τον Νοέμβριο του 1934· συγκρούονται με τους μπάτσους (ένας εργάτης έχασε το μάτι του) και παρόλ' αυτά δεν εγκαταλείπουν¹⁰; Ποιο κοινωνικό κομμάτι μπορεί να στελέχωσε την “Αντιφασιστική Οργάνωση” (Αντιφά) που εξέδιδε την εφημερίδα “Κόκκινο Μέτωπο” και ακόμα και το ΚΚΕ αποκαλεί “μαχητική” (χωρίς να δίνει καμία παραπάνω διευκρίνιση για τη δράση της)¹¹; Το κοινωνικό εκείνο κομμάτι που βιώνει στην καθημερινότητά του τη σύγκρουση κεφαλαίου-εργασίας και αντιλαμβάνεται (έστω και διαισθητικά) ότι αποτελεί την αναλώσιμη πρώτη ύλη της καπιταλιστικής μηχανής, γι' αυτό και κινείται απειλητικά εναντίον της.

Ενδεικτική του τρόμου και της ανησυχίας που μπορούσε να προξενήσει ο “από τα κάτω” ξεσηκωμός είναι η γλαφυρή αφήγηση των συγκρούσεων μεταξύ σταφιδεργατών και δυνάμεων καταστολής στο Ηράκλειο της Κρήτης τον Αύγουστο του 1935 (όταν οι εργάτες πηγαίνουν στη Νομαρχία για να καταθέσουν τα αιτήματά τους και ο νομάρχης διατάζει τη βίαιη διάλυσή τους) από έναν αθηναίο ανταποκριτή εφημερίδας:

“Από τας τηλεγραφικές εκκλήσεις [της Νομαρχίας] εξάγεται ότι οι σασσιασταί εγένοντο σχεδόν κύριοι της καταστάσεως εις την πόλιν του Ηρακλείου όπου αι αρχαί ευρίσκοντο εν παντελεί αδυναμία. Οι επί κεφαλής των στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών έφθασαν μάλιστα μέχρι του σημείου, ώστε να τονίζουν εις τα τηλεγραφήματά των ότι κινδυνεύει και αυτή η ζωή των, εάν η αποστολή ενισχύσεων εντεύθεν δεν επραγματοποιείτο αμέσως”¹².

Την περίοδο, λοιπόν, 1934-1936 έχει δημιουργηθεί μια αρκετά έκρυθμη κατάσταση που εξοικειώνει αρκετούς με τη δρομίσια δράση και τους κάνει να αισθάνονται μέρος ενός ευρύτερου εξεγερμένου συνόλου που εκτείνεται πολύ πέρα από τα σύνορα της Ελλάδας:

“το 1935, η εργατική τάξη αρχίζει να παίρνει τα πάνω της. Ξεσπούν μια σειρά από απεργιακά κινήματα: στην Αθήνα οι τροχιοδρομικοί, στην Μυτιλήνη οι αρτεργάτες, κλπ. Και πρέπει να σημειώσουμε ότι καθ'όλη την περίοδο '35-36, η Ισπα-

ποίο σήμαινε ότι σου απαγορεύω να έχεις μέσα στο μυαλό σου αυτές τις αντιλήψεις ακόμη κι αν δεν τις εκδηλώνεις. Αυτόν τον ίδιο νόμο χρησιμοποιήσε στη συνέχεια κι ο Μεταξάς. (...). Ενώ λοιπόν γενική απεργία δεν έλεγε να ξεκινήσει, άρχισε ο στρατηγός Ζέππος άλλο βιολί: “Παιδιά, πρέπει να διαλυθείτε. Μην ταραζέστε. Οι ένοχοι θα δικάσουν, τα θύματα θα αποζημιωθούν, σας το υπόσχομαι, πρέπει να ψυχάσετε, να πάτε στα σπίτια σας!”.

Η σταλινική ηγεσία, με επικεφαλής τότε τον αξιοθρήνητο βουλευτή Μιχάλη Σινάκο από την Επανωμή, τον Απόστολο Γκρόζο και άλλους του ΚΚΕ, μαζί με τον Σταυρίδη της ρεφορμιστικής Συνομοσπονδίας του Καλομοίρη, τον Ζαφείρη Βεκίδη του Εργατικού Κέντρου και τον Μπελαφινίδη, το μόνο που είχαν να πουν ήταν: “Παιδιά, πρέπει να 'χουμε εμπιστοσύνη στα λόγια ενός ανώτατου αξιωματικού!”¹⁷.

Το ΚΚΕ, φυσικά, είχε άλλη γνώμη. Τυφλωμένο από την αυτάρκεια και τον μεγαλοϊδεατισμό δεν μπορούσε να διακρίνει το παραμικρό λάθος: “Η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ διαπιστώνει.

α) Ότι ολόκληρο το Κόμμα μας και κατά πρώτο λόγο η οργάνωση της Θεσσαλονίκης στάθηκαν αποφασιστικά στο πλευρό του Λαού, οργανωτές και καθοδηγητές των αγώνων του. Από τους τελευταίους λαϊκούς αγώνες το ΚΚΕ βγαίνει με το μέτωπο ψηλά και με ακόμα πιο βαθιούς και στενούς τους δεσμούς του με τα πιο πλατεία στρώματα του εργαζόμενου Λαού. Ακόμα πιο πολύ το ΚΚΕ ανδρώνεται στο μοναδικό κόμμα των εργατών και όλων των εργαζομένων της χώρας, που τους οδηγά προς την κατάκτηση μιας καλύτερης και λεύτερης ζωής.

β) Ότι η πολιτική γραμμή και η πρακτική δουλειά του Πολιτικού Γραφείου στους τελευταίους αγώνες ήταν σωστή.

γ) Ότι η Κομμουνιστική Οργάνωση Θεσσαλονίκης σωστά αντιμετώπισε τα γεγονότα και πάλεψε ηρωικά με πρωτοβουλία και αυτοθυσία επί κεφαλής του Λαού (...)¹⁸.

Στα αριστερά ο Ταμτάκος. Στα δεξιά ο Στίνας. Το 1987, κάνουν βόλτα στο άλσος Παγκρατίου και θυμούνται “τα παλιά”.

Το λιμάνι της Καλαμάτας σε “στιγμές πρεμίας”.

Γροθιές υψωμένες και αχνά χαμόγελα στη συγκέντρωση για την Πρωτομαγιά του 1936 στη Θεσσαλονίκη. Λίγες μέρες πριν από το μακελειό.

νική Επανάσταση βρίσκεται σε έξαρση και αυτό ενθουσιάζει τους εργάτες της Θεσσαλονίκης. Όταν διαδηλώναμε στους δρόμους με τις γροθιές, φωνάζαμε Ζήτω η Ισπανική Επανάσταση!”³.

Η κοινωνική αυτή πραγματικότητα έθετε, λοιπόν, ζητήματα τόσο στο ελληνικό κράτος και τα αφεντικά όσο και στις οργανωμένες δομές της εργατικής τάξης (πρώτα και κύρια στο ΚΚΕ). Ζητήματα που αφορούσαν την οργάνωση και διαχείριση της εργασίας και την εργατική ανταπάντηση· ζητήματα τα οποία θα ερχόταν να “διευθετήσει” από τη μια μεριά ο εκφασισμός (άρα η στρατιωτική διαχείριση της εργατικής τάξης που στα χρόνια του πολέμου έφτασε τα όρια της εξόντωσης) και από την άλλη η στροφή του ΚΚΕ στην αστική δημοκρατία. Για τις πολιτικές επιλογές των αστικών κομμάτων της εποχής, την πορεία προς το ξεπέραςμα του κοινοβουλευτισμού και την ανάδυση του “χαρισματικού η-γέτη” Ιωάννη Μεταξά, μιλήσαμε στο προηγούμενο τεύχος.

Η βολική “ειρήνη”

Τον Ιούνιο του 1936, μια ανάσα πριν από τη δικτατορία και με τον παγκόσμιο πόλεμο να βρίσκεται προ των πυλών, το ΚΚΕ καλούσε τον “ελληνικό λαό” να αγωνιστεί για τη “διατήρηση της ειρήνης”:

“Η 2η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ συγκεντρώνει την προσοχή όλου του εργαζόμενου λαού της χώρας πάνω στον άμεσο κίνδυνο πολέμου, που δημιουργεί για την Ευρώπη κατά πρώτο λόγο η προκλητική στάση των φασιστικών καθεστώτων στην Γερμανία και Ιταλία (...). Ένας καινούριος πόλεμος θα σήμαινε για τον ελληνικό λαό ολοκληρωτική καταστροφή και πλήρη εθνική υποδούλωσή του. Γι’ αυτό η πάλη για τη διατήρηση της ειρήνης είναι ζήτημα ζωής για τους εργαζόμενους και δε μπορεί να πετύχει παρά μόνο όταν ο ίδιος ο λαός με την αποφασιστική του δράση πάρει αυτό το ζήτημα στα χέρια του και συνεργαστεί για το σκοπό αυτό με τους εργαζόμενους των άλλων χωρών και με τα κράτη εκείνα, που είναι υπέρ της ειρήνης και πρώτ’ απ’ όλα με τη σοβιετική Ένωση”⁴.

Μάλιστα. Τι είδους, όμως, ήταν αυτή η “ειρήνη” για τη διατήρηση της οποίας έπρεπε κιόλας να παλέψει κανείς; Από πού κι ως πού η εμφυλιοπολεμικού τύπου κοινωνική συνθήκη που κυριαρχούσε στην Ελλάδα για περισσότερα από δέκα χρόνια ονομαζόταν “ειρήνη”; Από πού κι ως πού καλούσαν μια εργατική τάξη που δεν είχε σταματήσει να μετράει νεκρούς, τραυματίες και συλληφθέντες να υπερασπιστεί αυτήν ακριβώς την πολιτική ισορροπία του τρόμου; Η άρνηση του ΚΚΕ να ερμηνεύσει τον επελαύνοντα φασισμό ως πολιτική της εργασίας (άρνηση που ήταν απόλυτα σύμφωνη με τη “γραμμή” της Κομμουνιστικής Διεθνούς και οφειλόταν στην επικράτηση των σταλινικών) έβγαλε στη σέντρα χιλιάδες προλετάριους που βρίσκονταν σε συνεχή διαμάχη με τα αφεντικά ήδη από τη δεκαετία του ’20. Από τότε, δηλαδή, που ο ελληνικός καπιταλισμός (μετά την ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία) προσπάθησε διά πυρός και σιδήρου να “ορθοποδήσει”, τσαλαπατώντας τις ζωές των ντόπιων και των προσφύγων εργατών που συγκροτούσαν το νεοσύστατο προλεταριάτο. Και τους έβγαλε στη σέντρα γιατί πλέον “δεν είχε καμία δουλειά με αυτούς”, πέρα ίσως από το να προσπαθεί να τους μαντρώνει και να τους εκπαιδεύει να σκέφτονται με βάση το “εθνικό συμφέρον” της μικρής Ελλάδας που τάχα βάλλεται από τα έξω. Το “Κόμμα του Λαού” είχε περάσει ανεπιστρεπτή από την “παιδική ηλικία” της ταξικής διεκδίκησης και είχε μπει για τα καλά στην “ωριμότητα” της συνδιαλλαγής, των πολιτικών παρασκηνίων, της μεγαλοστομίας και του εμπορίου ελπίδας. Γι’ αυτό και δεν αντιμετώπιζε πλέον το ελληνικό κράτος ως ιμπεριαλιστικό· γι’ αυτό και είχε δύο μέτρα και δύο σταθμά όταν μιλούσε για τους διακρατικούς ανταγωνισμούς, φτάνοντας στο σημείο να υποστηρίζει πως υπάρχουν “ειρηνικά” κράτη (φυσικά με πρώτο και καλύτερο αυτό της Σοβιετικής Ένωσης), κλείνοντας έτσι το μάτι στην πανούκλα του πατριωτισμού. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, τόσοι και τόσοι κομμουνιστές, τα πιο δυναμικά και αξιολογα στοιχεία της μεσοπολεμικής κοινωνίας, οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο καλούμενοι είτε να επιδείξουν κομματική πειθαρχία και να συναινέσουν σε αποφάσεις εμφανώς καταστροφικές είτε να διαχωρίσουν τη θέση τους και να δεχτούν τις συνέπειες της επιλογής τους (διαγραφή από το κόμμα, πολιτική απομόνωση, λασπολογία...).

Πάνω στη στάση αυτή των οργανωμένων δομών της εργατικής τάξης, πάνω στο ξεπούλημα ουσιαστικά της συλλογικής ιστορίας όλων των “αφανών” αγωνιστών (που σε μεγάλο βαθμό δεν ήταν καν μέλη του ΚΚΕ και μόνο ως αριθμός περιλαμβάνονται καμιά φορά στις στατιστικές και τα σχεδιαγράμματα) και την αδυναμία του εργατικού κινήματος να κινηθεί αυτόνομα, πάτησε το καθεστώς Μεταξά που ανέλαβε να κλείσει τους λογαριασμούς με το παρελθόν και να ξεκληρίσει ένα κομμάτι της εργατικής τάξης (είτε στέλνοντάς το στην εξορία και τη φυλακή είτε αργότερα στα σφαγεία του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου). Ο φασισμός της 4ης Αυγούστου θα έρθει να επικυρώσει μια ήττα και να την φτάσει στα άκρα της. Αυτές, όμως, είναι ιστορίες με τις οποίες θα καταπιστούμε από Σεπτέμβρη...

Σημειώσεις

1. E. P. Thompson, “The Making of the English Working Class”, Penguin, 1968.
2. Mark Mazower, “Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του μεσοπολέμου”, ΜΙΕΤ, 2002, σελ. 371.
3. “Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα”, Σύγχρονη Εποχή, τόμος 4ος (1934-1940), σελ. 43.
4. Περισσότερα για τη “στροφή του 1934”, βλ., στο κείμενο “Το σφυρί και το δρεπάνι, νέους φίλους τώρα κάνει. Στιγμές από τις πολιτικές ‘περιπέτειες’ του ΚΚΕ στις αρχές της δεκαετίας του ’30”, περιοδικό *antifa*, πόλεμος ενάντια στο φόβο, τ. 18, Σεπτέμβρης του 2010.
5. “Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα”, ό.π., σελ. 513.
6. Το “Σύμφωνο Σοφούλη-Σικλάβαινα” δημιούργησε προηγούμενο και συνέβαλε στην άμβλυση των εντυπώσεων για την ανοικτή συνδιαλλαγή του ΚΚΕ με τους δήθεν “άσπονδους εκθρούς” του το 1989. Ο τότε Γ.Γ του ΚΚΕ, Χαρίλαος Φλωράκης, επικαλέστηκε το προπολεμικό εκείνο σύμφωνο για να καθυστερήσει όσους έμοιαζαν απορημένοι με τη συγκυβέρνηση ΝΔ και ΚΚΕ. Όλοι από κάπου ξεκινάνε...
7. Αν κρίνουμε από το γεγονός ότι το 1934 ιδρύθηκε η Πανελλήνια Ομοσπονδιακή Ένωση Ανέργων με έδρα τη Θεσσαλονίκη και η οποία αριθμούσε 7.000 μέλη καταναμενημένα σε 23 πρωτοβάθμια σωματεία, οι άνεργοι συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα.
8. Όπως αναφέρει ο Δημήτρης Λιβιεράτος στο βιβλίο του, “Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα (1932-1936)”, 4ος τόμος, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 1994, σελ. 206, στις εκλογές του 1932 το ΚΚΕ πήρε 588 ψήφους και στις εκλογές του 1935 πήρε 768. Με κάθε επισημότητα, σύμφωνα μάλιστα με την απόφαση της 2ης Ολομέλειας του ΚΚΕ του Νοέμβρη του 1934, “Η κομματική οργάνωση Πελοποννήσου βρέθηκε έξω από τα γεγονότα της Καλαμάτας”.
9. Δημήτρης Λιβιεράτος, ό.π., σελ. 204.
10. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή των συγκεκριμένων εκθροπραξιών, βλ. το κείμενο “Δύο μήνες του ’34, πώς οι ελληνικές φασιστικές οργανώσεις κανόνισαν συνέδριο και πώς τελικά βρήκαν καλύτερα πράγματα να κάνουν”, περιοδικό *antifa*, πόλεμος ενάντια στο φόβο, τ.19, Νοέμβρης του 2010.
11. “Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ”, Σύγχρονη Εποχή, 2001, σελ. 274.
12. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 06/08/1935.
13. Γιάννης Ταμτάκος, “Αναμνήσεις μιας ζωής στο επαναστατικό κίνημα”, Κύκλοι Αντιεξουσίας, Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 95.
14. “Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα”, ό.π., σελ. 391.
15. Στάθης Βαλούκος, “Φιλμογραφία του ελληνικού κινηματογράφου (1914-1984)”, Εκδόσεις Αιγόκερως, Αθήνα, 1985, σελ. 154.
16. Για μια αναλυτική περιγραφή των όσων συνέβησαν τον Μάη του 1936 στη Θεσσαλονίκη, βλ., Δημήτρης Λιβιεράτος, ό.π., σελ. 265-277.
17. Γιάννης Ταμτάκος, ό.π., σελ. 103-104.
18. “Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα”, ό.π., σελ., 375. Αυτός είναι ο αυτάρεσκος απολογισμός του ΚΚΕ για την αιματοχυσία της Θεσσαλονίκης. Παρά τους 10 νεκρούς, “όλα πήγαν ρολόι”...